

Острог знаходиться на завороті річки Вілії, де пагорби утворюють гострий ріг (за однією з версій, від цього і походить назва міста). Офіційною датою заснування міста вважають 1100 р., оскільки саме цим роком датовано першу згадку про нього в Іпатівському літописі.

Перлиною Острога вважають Острозький замок, розташований на вершині 20-метрового пагорба над долиною річки Вілії. Замок було збудовано на місці дерев'яного укріплення, зруйнованого монголо-татарами в 1241 році. Саме тут, у замку, де виявлено рештки давньоруського городища, почав свій розвиток Острог. Його перші дерев'яні укріплення, збудовані ще в домонгольські часи, були повністю знищені татарськими ордами в 1241 році. Та вже в першій половині наступного століття перший відомий в історії князь з династії Острозьких — Даниїл (помер близько 1386 р.) — відновлює на Судовій (замковій) горі зруйновані споруди. Пізніше вони не раз добудовувалися і перебудовувалися, та все одно зберегли суворий вигляд середньовіччя.

Даниїл відомий своїми щедрими пожертвами на місцеві храми, він же смертельно поранив у битві королівського гетьмана Войцеха Целея. Старший син Даниїла Федір (помер бл. 1441 р.) розширив острозькі володіння, підтримував Яна Гуса у боротьбі проти Тевтонського ордену, сам зі своїм загоном брав участь у Грюнвальдській битві в 1410 р. Василь Федорович Острозький (Красний) (помер до 1461 р.) теж розширював володіння, був приятелем великого князя литовського Казимира Ягеллончика. Саме йому Острог, Дубно та інші волинські поселення завдячують великою кількістю різноманітних споруд.

Онук Даниїла, литовський гетьман Костянтин Іванович Острозький, прославився перемогами над татарами. Він заснував татарське передмістя з в'їзною баштою, де поселив взятих у полон татар.

Найбільш знаменитим же був його молодший син — Костянтин-Василь (1526 — 1608 рр.) У 1550 р. він став володимирським старостою, в 1559 р. — київським воєводою, а після Люблінської унії ще й коронним сенатором. Це був успішний правитель і сміливий полководець, який всіляко підтримував православну Церкву, розвивав українську культуру та книгодрукування. Він був настільки багатим, що навіть ходив вираз: "багатий, як Острозький". Закінчився цей могутній рід його молодшим сином Янушем (помер в 1620 р.), який не залишив дітей.

Замок розташований на відносно невеликому (0,7 га) овалічному майданчику на пагорбі. Сама природа піклувалася тут про оборону місця: південна та східна сторони замку виходили на крутий схил більш як 20-метрової висоти, а північна та західна частини відділені від міста глибокими ровами на основі колись існуючого яру.

В ансамбль замку сьогодні входять чотири основних будівлі: житлова оборонна вежа — "Вежа мурована", Богоявленська церква, башта Нова та дзвіниця більш пізньої забудови (1905 р.).

Найдавніша споруда фортеці — "Вежа мурована", що отримала свою назву в акті від 1603 р. про розподіл маєтків князя К.-В. Острозького поміж його синами. Перші камені в її фундамент заклав ще Даниїл Острозький. Розташована вона біля південно-східного рогу замкового пагорба. Це досить рідкісний для України тип середньовічної башти-донжона. У нижньому ярусі споруди зберігалися різноманітні припаси, тут же було зроблено глибокий колодезь. Верхня частини башти — результат пізніших перебудов XIX- початку XX століть. Уже після ремонтних робіт в 1913 — 1915 рр. приміщення було перероблене під музей із бібліотекою. Сьогодні в 9 залах музею розміщена досить цікава експозиція Острозького краєзнавчого музею. Раджу завітати! Там також є такі потрібні туристу речі, як буклети та книжки про історію міста та околиць.

У кількох десятках метрів від Вежі Мурованої — Богоявленський собор, типовий зразок хрестовокупольної системи, такої популярної в домонгольській Русі. Коли саме з'явився цей храм, невідомо. Історики припускають, що постав він ще за часів Василя Красного. Церква була частиною оборонних споруд міста. Для цього її північну стіну, яка виходить на глибокий штучний рів, було потовщено до 2,8 м. та з'єднано з фортечними стінами. У нижній її частині з'явилися бійниці, у верхній — досить широкий уступ для вартових.

Після того, як місцеві князі прийняли католицизм, Богоявленський храм було піддано анафемі. Церква більш ніж 200 років стояла пустою і до середини XIX ст. перетворилася на руїну. Лише в 1886 р. почалася реконструкція храму за проектом архітектора В. Токарева. Відновлення, в тракті якого була збережена лише північна стіна з бійницями, було завершено в 1891 р. "Копія" в натуральну величину зберегла основні пропорції трьох нав, чотирьох стовпів та п'ятикупольного храму, характерного для давньої Русі. Та пропорції та деталізація фрагментів церкви, особливо глав, були помітно порушені. Витягнулися вгору барабани, зникли готичні елементи декору зовнішніх стін, з'явилися натомість деталі в модному на той час «неовізантійському» стилі. Помітно довшою стала апсидна частина, біля західного входу з'явилась невеличка прибудова. В інтер'єрі було встановлено масивний «неовізантійський» іконостас роботи петербурзьких майстрів. Також у храмі є ікони Лідії Спаської. Стіни покрили розписами, які в даний час забілено. У 80-ті рр. XX ст. куполи позолотили. Храм виглядає, як на мене, новеньким.

Недалеко від замку є діючий костел Успіння Діви Марії. У 1442 р. його було перебудовано з православного храму в костел ордену отців-домініканців. З 1887 р. костел набув готичних рис, а з 1897 р. — класицистичних. Під час Другої світової війни його використовували як склад, а потім то повертали громаді, то забирали для створення там спортивної школи. Починаючи з 1989 р. будівлю храму нарешті повернули до його первинного призначення. Нині костелом опікується чудовий священник о. Вітольд-Йосиф Ковалів. Сам храм зберігся дуже добре, ще кращого вигляду набув після реставрації, подвір'я впорядковане дуже гарно. Хоча зазвичай ворота закриті, але в свята і недільні дні тут завжди всім раді.

Архітектура храму є типовою для тогочасного костелу. Храм розплановано за формою латинського хреста. Над середохрестям підноситься купол на циліндричному барабані. Західне, південне і північне прясла мають однакову довжину. Найбільш видовжена апсида заовалена від сходу. Її стіни підперті трьома контрфорсами. До вівтарної частини в 1625 і 1750 роках добудовано два низькі об'єми. Фасади святині помережані горизонтальним рустуванням. Арочні віконні прорізи отримали архівольтне обрамлення із замковими каменями. Головний вхід наголошений портиком на чотири тосканські колони. Усі прясла, окрім західного, перекриті напівциліндричними склепіннями. Західне — хрестовим. В інтер'єрі пам'ятки домінує висотне розкриття баневого простору.

Унікальним проектом була будівля Острозької синагоги, яку приписують архітектору Якубу Мадлайну, майстру львівського малярного цеху.

Велика Синагога — це пам'ятка юдейської сакральної архітектури в колишньому єврейському кварталі міста та оригінальний зразок архітектури епохи Ренесансу та бароко на території Західної України. Свого часу вона була культурно-освітнім осередком єврейської громади і використовувалася для різноманітних цілей. Крім богослужіння тут проводили загальні збори кагалу, навчали дітей, рабинів, проводилися суди. Особливістю синагоги було її оборонне призначення. Товщина стін споруди (2,5 м) приблизно така ж сама, як оборонних мурів, які оточували Острог.

Про те, коли саме почала діяти синагога в Острозі, точних відомостей немає, хоча припускають, що її використовували за призначенням уже від початку XV ст. При синагозі з 1608 року працювала друкарня. У 1610 р. на свої кошти рабі Самуель Едельс (Маршує) відремонтував синагогу та побудував з північного боку спеціальне жіноче відділення. З того часу всі звали синагогу за іменем Маршує. У 1726 р. дах синагоги вкрили оцинкованим залізом, повністю відновили інтер'єр та купили великий бронзовий підсвічник. Стіни були вкриті керамічною плиткою. Починаючи з 1832 р. друкарня не працювала у зв'язку з тим, що раніше тут друкували маніфести польських повстанців. У 18 ст. вздовж північної та східної сторін будівлі було здійснено добудови. Наприкінці 19 ст. на західному фасаді з'явився балкон, а вже в 1912 р. здійснено ремонт синагоги. Західний фасад отримав оздоблення рустом, перероблено аттик північної добудови, розписано інтер'єр. Унаслідок бойових дій часів Другої світової війни будівля зазнала значних ушкоджень. У 1941 р. її зруйнували та пограбували німецькі війська. Бійниці на головному фасаді, а також контрфорси між вікнами були повністю знищені. У 1960-х рр. споруда зазнала значних ушкоджень і була перетворена на склад. Східну частину було зруйновано, як і більшу частину північної та аттик західного фасаду. Збереглася лише молитовна зала, перепланована на три поверхи (міжповерхові перекриття було ліквідовано у 2002 році). Нині тут все виглядає як справжня руїна, але своєю красою вражають неймовірні склепіння, що їх підтримують чотири восьмигранні стовпи з тесаного каменю, які поділяли її внутрішній простір на п'ять рівних частин. Стовпи були завершені такими ж восьмигранними композитними капітелями з квадратними

карнизами зверху, на які опиралися циліндричні склепіння. Своїми осями склепіння орієнтовані у напрямку південь-північ. У кожній стіні (крім північної) прорізано три великі арочні вікна. На головному, західному, фасаді нижче від вікон — двоє невеликих дверей та кам'яні сходи, що вели вниз до приміщення. Рівень підлоги синагоги значно нижчий, ніж територія навколо неї. Це пов'язано з тим, що католицька Церква, королівська та місцева влада забороняли будувати синагоги вищими від костьолів і навіть рівними з ними. Тому, щоб створити високе просторе приміщення, будівлю заглиблювали в землю.

Не можна оминати в Острозі споруду монастиря капуцинів. Найбільш давні будівлі, де нині розміщується Острозька Академія, було зведено в другій пол. XVIII ст. і вони належали ордену капуцинів. З квітня 1750 р. князь Януш Сангушко, ординат Острозький, правом фундушовим надав землі за валами Острога при Дубенській дорозі на будівництво капуцинського монастиря. У тому ж році розпочалися будівельні роботи на кошти таборовського старости Самуїла Лубковського. Після смерті Лубковського кошти надав Канут Фелікс Малинський, мечник Волинський.

Автором проекту був архітектор Павло Антоні Фонтана (1696-1765), придворний архітектор Сангушків. (Серед його праць на території України — місіонерський монастир і палац Сангушків в Ізяславі, костел та монастир капуцинів в Устилузі). До монастирського ансамблю увійшов костел та невеликий корпус келій, прибудований до костелу. На південь від костелу мав бути монастирський парк по променистій центричній схемі, однак задум так і не було реалізовано.

Костел та монастир будували одночасно із господарськими спорудами, які розміщувались на схід та південь від келій. У 1778 р. костел освячено під іменем Трійці ксьондзом Францішеком Коморницьким (1733-1780), біскупом Цесарополітанським. У 1796 р. в костелі було поховано його фундатора Канута Фелікса Малинського.

Костел являв собою кам'яну двоповерхову, трьохнавну базиліку з циліндричними склепіннями, увінчану високим двосхилим дахом із фронтоном. Перехід від верхнього,

вужчого, ярусу до нижнього здійснювався за допомогою плавних вигинів волют. Фронтон прикрашало вікно у вигляді чотирьохпелюсткової квітки. Фасад декорований між'ярусним карнизом, іконою над центральним входом та вертикальними тягами, розміщеними відповідно до внутрішнього розподілу костелу. З опису 1816 р. дізнаємося, що фасад прикрашали скульптури Св. Франциска Асизького та Св. Антонія Падуанського. Скромні суворі фасади келій урізноманітнювали карнизи, наличники вікон. Внутрішнє планування корпусу коридорне, з двостороннім розташуванням приміщень.

У костелі знаходилось 8 дерев'яних щедро оздоблених вівтарів: Св. Трійці, розп'ятого Ісуса, Св. Франциска, Св. Фіделікса, Св. Йосифа, Св. Антонія, Св. Фелікса, Св. Тадея. Перед костелом розміщувався цвинтар, посередині стояла колона з фігурою Богоматері.

Після польського листопадового повстання 1830р. на Волині було скасовано ряд католицьких монастирів. У 1832 р. було закрито і монастир в Острозі, монахів переведено до Староконстантинова, костельні речі розібрано по інших монастирях. Споруди та землі монастиря перейшли у власність уряду.

Довгий час монастир стояв пустою. Тут були розміщені військові склади. Після появи в Острозі благодійно-освітнього Кирило-Мефодіївського братства у 1865 р. його попечителька графиня А.Д.Блудова виклопотала дозвіл на передачу йому занедбаній оселі кляштору. У 1865-1867 рр. з її ініціативи монастир було реставровано, костел перебудовано архітектором Глейзером на православну церкву у псевдоруському стилі.

У 1923 р. в будовах монастиря розташували польську вчительську семінарію. Церква залишалась православною. 13 березня 1931р. церкву закрили, а в 1937-38 рр. перебудували на костел. Псевдоросійське декорування знищили, але повністю відновити первісний вигляд храму не вдалося.

За радянської влади у приміщенні костелу розташували спортзал, в корпусах — педагогічне училище. У перші тижні війни в 1941 р. в монастирі розміщувався госпіталь: у вересні-жовтні 1941 р. тут функціонувала гімназія; у кінці 1941-1942 рр. — німецькі учительські курси; в 1943-на початку 1944р. — німецький табір, в якому відпочивали військові пілоти.

Після закінчення війни в будовах монастиря розмістилось педучилище, в 1956р. — середня школа-інтернат. У 1956р. було розпочате будівництво типового спального корпусу, а в 1957-1958 рр. збудовано новий навчальний корпус на 12 класів, який з'єднався з корпусом, спорудженим в 1914 р. У 1986р., після закриття середньої школи-інтернату, в її будовах розмістилась восьмирічна школа-інтернат для дітей із туберкульозом. Від 1992 р. будівлі передані середній школі № 4. З 1994 р. в стінах колишнього монастиря розмістився Острозький вищий колегіум, з 1996 р. — університет «Острозька академія». Нині в комплексі колишнього монастиря розмістилися три факультети: Гуманітарний, Міжнародних відносин і Політико-інформаційного менеджменту. Колишній костел використовується як храм для вірних усіх християнських конфесій, а священиком є декан гуманітарного факультету Василь Миколайович Жуковський.

Досить знаковим у роки незалежності став Свято-Воскресенський храм, що збудований у частині Нового міста. Будівництво розпочалося на поч. 20 ст. та завершене до Другої Світової війни. Архітектура храму є «неовізантійською». Типове декорування для волинських храмів тієї доби виглядає дуже гармонійно з місцевістю. Це, мабуть, єдина святиня, яка привертає увагу в Острозі більше, ніж інші, через її невідповідність ансамблю будівель доби Ренесансу, але храм заслуговує на окрему оцінку, власне, він і розташований в Новому місті.

Не сакральними, але дуже значущими для ансамблю архітектури сучасного Острога є Нова башта, яку іноді ще називають Кругла. За віком вона трошки молодша за Муровану та за церкву. У літературі її, як правило, датують кінцем XVI ст., хоча це, скоріше, дата надбудови верхнього ренесансного ярусу башти. Відомо, що ще в часи Василя Красного місто обвели фортечними стінами і вже тоді, всередині XV ст., були закладені нижні частини Нової башти.

Зразу біля замку, відділений глибоким ровом, витягнувся невеликий прямокутний сквер. Тут у 1978 р. встановлена невелика стела, присвячена 400-літньому ювілею Острозької академії. Саме тут колись знаходилась скромна будівля, під дахом якої вийшли в світ знамениті видання Івана Федорова — «Азбука», Острозька Біблія (творча вершина Федорова).

Серед архітектурних пам'яток Острога Луцька брама займає особливе місце. Протягом довгих років слугувала вона як важливий захисний пункт в західній частині міських укріплень з сторони Луцька, одночасно виконуючи функції міських воріт і бойової башти. Остання обставина зумовила своєрідність її об'ємної побудови. Внутрішня стіна з боку міста була з'єднана з лінією оборонних стін, тоді як весь інший об'єм виступав назовні, створюючи ідеальні умови для флангового обстрілу під час осади. Зараз тут — музей стародруків, колекція книжок, як на масштаби міста, вражає.

Піднявшись від Луцької башти ще вище, до верхнього майданчика Красної гори і потім звернувши направо по крутому спуску, можна вийти до Татарської башти — наступного важливого оборонного пункту міста. Назву башта отримала від сусідства з Татарським передмістям. Це був головний міський вхід з боку Корця та Звягеля. Башта схожа на Луцьку браму, та збереглася до наших часів набагато гірше.

Для вибагливого туриста все вищеописане, можливо, є неповним переліком усього цікавого та визначного в Острозі. Залишаючи за собою право на таємничу місцевість, місто зможе завжди доторкатися до гостей своєю історією та визначними пам'ятками, які зберігають дух і глибину минулих віків для нас із вами.